

Od svobode do kazenske kolonije

Marjan Pungartnik

Zdravko Duša je nekje zapisal o Marku Zorku anekdoto in jo postavil na zasedbo FF. Prav o tem, kako je strmoglavil s provizornega odra v samih spodnjicah, pijan, in je vpil »Kje je tu Shakespeare, kje je tu Moliere, kje je tu Cankar?«, sem pisal v poročilu o literarnem maratonu leta 1970. Vzel sem ta letnik Tribune, ki ga je oblikoval Kostja Gatnik, in to poiskal. A videl sem nekaj, kar je nasprotovalo mojemu spominu na tedanjo Tribuno – da je bila svetla, zelo dobro oblikovana in predvsem da je govorila jezik, ki naj bi me nagovarjal še danes. Zdaj se mi je zdela temna, vizualno nagnetena, še vedno sicer zelo lepo oblikovana, a njen jezik me ni več dosegal.

Tribuna

To zadeva Tribuno, najsvetlejšo institucijo v okviru tako imenovanega študentskega gibanja, ki je povezovala najbolj angažirano in artikulirano skupino njegovih aktivistov. Morda je Tribuna tudi edino trdno izhodišče za raziskovanje tega vala študentskega gibanja. Ob drugih pisanih gradivih, ki so bila osnova za tisti KRTov zbornik in so prav tako relevantna, je Tribuna vendarle osrednja točka tega dogajanja. Bila je list skupnosti študentov in je nekako ušla izpod nadzora tudi najbolj dobrohotno mislečih cenzorjev in je bila za nekaj časa resnično

svobodno oblikovan list. Ni izražala nekega enotnega pogleda uredništva, a je imela uredniško linijo in je preslikavala tisto, kar se je dogajalo med študenti in drugod. Tribuna je bila telo s trajnejšim programom in je šla čez meje študentskih generacij, predvsem kar je zadevalo literaturo, publicistiko, kulturo, filozofijo, tudi teorijo izobraževanja. Veliko idej, ki so se pretakale skozi burno študentsko družbeno življenje, je prišlo od ljudi, ki so se zadrževali v krogu Tribune. Ne rečem, da vse, velik del pa vsekakor.

Tribuna je obstajala v dokaj zanemarjenem univerzitetnem okolju, ki valu novih študentov ni omogočal kakšne posebej kakovostne aktivnosti, ki bi bila nadaljevanje kakovostnega študija. Glavna inštitucija je bil študentski servis, bilo je nekaj društev, organizacij in domorodskih klubov za popivanje, a da bi imeli študentje svoje gledališče, založbo, galerijo, svoj veslaški in košarkarski klub in druge stvari, ki pripadajo življenju na univerzi, to ne. Še na Radio Študent se je RTV besno spravljal in ga je hotel čimbolj omejiti. Razumem – univerza je bila v miselnosti le podaljšek nedeljske šole, kjer so otroci v odmoru razvili svoje cule in s kolen pojedli svoje malice. Niti univerza niti država nista razumeli, da je univerza bogastvo šele takrat, ko proizvede nov način življenja.

V Tribuni se tudi najbolj jasno vidi dvodelnost študentskega gibanja v Ljubljani. Prvo je bilo leta 1968 in 1969, drugo se je začelo z letom 1970 in se je izteklo leta 1973. Prvo obdobje je bilo gibanje akademskega podmladka in drugo široko kulturno in socialno gibanje. Prvo je bilo v mejah establišmenta, drugo je bilo antiavtoritarno in je presegalo okvire, kot jih je postavljala slovenska pamet. Zdi se mi, da je prvo sprožilo dogajanje v Beogradu in seveda ruska okupacija Češkoslovaške. A kaj je gibanje? To so v prvi vrsti množični dogodki, potem so to delujoče skupine s svojimi programskimi izhodišči in še liderji, ki pa so omejeni na študentsko okolje, na študij in na študijski čas. Morda se bo komu zdelo to slednje preveč restriktivno, saj izključuje »goste« in simpatizerje, ki so sicer odigrali pomembno vlogo, a niso imeli študentskega mandata. Dajmo na tehtnico: študentsko gibanje z njimi in brez njih.

Radio Študent

Na Radiu Študent sem se pripravljajl za študentsko gibanje. Do njega sem prišel pravzaprav skozi literaturo. Prišel sem v Ljubljano in takoj padel med literate.

Med njimi je obstajalo vzdušje kolegalnosti, prijateljstva, sodelovanja, predvsem pa je bilo neverjetno lahko storiti to, kar si hotel. Revije so bile odprte. Veliko literarnih večerov. Še vojska nas je poslušala. Neskončni pogovori. Padale so ideje, kako naj bi bil organiziran univerzitetni študij. Protiavtoritarno, seveda. Kakšen naj bi bil teater. Grotowski in seveda nek ritual. Kakšna naj bi bila literatura. Popolnoma utrgana. Kakšna naj bi bila glasba. Vse, od Johnyja Casha do free jazza in še naprej. Vmes pa *Trla baba lan*. Pa Penderecki. In tudi vietnamska, s katero sem metal iz sobe tiste, ki so se zasedeli predolgo v noč. Novinarstvo. Če že, potem tako, kot je bilo v Los Angeles Free Press. In vsi za Zagreb, za Beograd, za Novi Sad, Sarajevo ... Namesto mladinske organizacije Študentska skupnost, avtonomija univerze. Če že študentski status, potem delovni status. Še partija je na trenutke premišljevala enako.

Marksizem

Kakšnih dvajset let pozneje je Matjaž Vipotnik napravil tistega znamenitega Marxa na kolesu in s tem razjezil mariborske in slovenske partijske bike. Matjaž je bil prav tako del tistega nežnega intelektualnega tkiva študentskega gibanja, bil je sam melanholičen in občutljiv. Morda je bil ta Marx poskus vnesti nekaj imaginativnega v atmosfero, ki se je že nagibala v zatohli nacionalizem, vnesti v vzdušje plezanja po vinski trti in občega nazdravljanja nekaj lepega. Kaj ima to z marksizmom iz šestdesetih-sedemdesetih let? Razlikovali smo med partijsko dogmo, tistim, kar se je predavalo na Filozofski fakulteti in je bilo po svoje duhamorno, in vsem, kar je prihajalo od zunaj v revijah, knjigah, šolah ... To je bilo naše. To je bil tudi razlog, zakaj smo Debenjaka navkljub njegovi netradicionalni profesorski drži zaobhajali. Marksizma nismo jemali kot univerzitetni seminar. Bil sem prvi, ki si je iz knjižnice FSPN izposodil Blochov *Subjekt-objekt*. Tam je čemel tudi Gramsci. Prišel je neskončno mili in lepi Walter Benjamin. Vsaj jaz marksizma nisem jemal kot talmudsko vračanje k izvornemu Marxu in k ideološkim analizam. Če si bral Gaja Petrovića, si videl, da je pomembnejše postavljanje vprašanj kot odgovarjanje. In prav z Gajem Petrovićem me veže lepa anekdota iz časa urednikovanja Tribune. Obisk pri njem na Trgu žrtava fašizma v Zagrebu je bil zame ... A to je za drug članek.

Glasba

Sicer sem od leta 1962 naprej poslušal radio Luxemburg, a tudi resnejše programe, takoj po prihodu v Ljubljano pa sem si kupil gramofon in prve plošče so bile Bob Dylan, Kaj je govoril Zaratustra in nekaj jazza, začel pa sem zbirati etno glasbo, Victorja Jara, revolucionarno glasbo. Pozneje sta mi nekaj plošč z revolucionarno glasbo odnesla Srečo Kirn in Igor Bavčar in mi jih nikoli nista vrnila. To sem jima zameril kot kontrarevolucionarno dejanje (že takrat!). Veliko vlogo pri moji glasbi so imeli fantje z Radia Študent, ki so me naučili, da je dobra plošča lahko več kot kakšno drenjanje na koncertih.

Seksualna revolucija

To je najbolj žgečkljiva tema, ki še danes buri borno domišljijo. Sicer ni seksualnega tabuja, zoper katerega se v Sloveniji ne bi pregrešili, a je bilo vse lepo prikrito in se je toleriralo. Zanimivo je, da v avtoritarnih režimih spolnost cveti in je to kompenzacija za politično nesvobodo. Upam si trditi, da je bila ta prikrita spolna praksa veliko bolj drastična, in da so bili študentje s cvetjem in deklariranjem »all you need is love« pač popevkarsko naivni. Pomembnejše od dejanskega spolnega življenja so bile svobodne manifestacije spolnosti – oblačenje, izkazovanje v javnosti, svoboden govor, kar je prizadevalo »okus« večine, vzgojene v veri in hipokriziji. A vseeno je študentsko gibanje položilo temelje spolnih svoboščin in pravic, tudi glede spolnih manjšin, včasih zelo simbolično, le s posamičnimi zapisi. Tako je Tribuna vpeljala takrat popularne spolne nasvete in na obupano pismo nekoga, ki je trdil, da ima težave z ženskami, je svetovalec rekel: »Pa poskusite z moškimi.« Predvsem je bila spolna svoboda intelektualizirana in pri tem smo se zgledovali po nemškem Konkretu in pri drastičnosti po francoskem Hara-kiri.

Prehranjevanje

Ko sem bral na gimnaziji o italijanski ali francoski ali kitajski kuhinji, sem komaj čakal, da vse to preizkusim. Takrat je bila v Cankarjevi ulici trgovina z uvoženim blagom Fontana in v njej sem kupoval cigarete Gitannes in Gauloises (brez filtra), pa tudi angleški pipni tobak. Svoje cimre sem navadil na čaj z mlekom

in jih učlovečil. Štrikal sem in šival in celo za zagovor diplome sem si sešil nove hlače in si seštrikal novo jopo, ki je bila dolgo tarča ženskih napadov, dokler mi je ena ni vzela. Breda Pavličeva me je nekoč vprašala, zakaj si šivam in štrikam, pa sem ji rekel, da hočem uničiti konfekcijo. Skoraj je padla pod trolejbus. V svojem okolju sem bil nekoliko hipijevski globalist. Pri meni je bilo vedno nekaj novega in tudi to štejem za svoj prispevek h gibanju. A vendar je bilo tega manj, kot si kdo misli. Za hrano je ostajalo malo denarja – veliko prednost so imele knjige. A še vedno dovolj – kulinarika je bila tudi v tem, da raje nismo jedli. K novemu načinu življenja je pomembno prispevala tudi prehrana – pretrgali smo povezavo z mamino kuhinjo in njenim socialnim nadzorom nad sabo.

Maraton

Zagotovo ena od najbolj uspešnih akcij študentskega gibanja, ki je povezala vse na Filozofski fakulteti in tudi veliko ljubljanskih kulturnikov. Moj prispevek je bil (med drugim), da sem skupaj z Markom Slodnjakom, Aleksandrom Zornom in Matjažem Kocbekom napisal tekst za »skeč« Priznanje po modelu češkega filma Priznanje. Maraton je bil neke vrste preizkušnja za poznejšo zasedbo, ki je imela že ostre robove. A še vedno je bil to le operetni vzorec podobnih zasedb na zahodu. Imeli smo tudi podporo osebja fakultete, ki je to doživljalo kot nekaj izjemnega. Morda bi bila zasedba izjemna tudi zame, če naju z Ilono ne bi vrgel iz zaklenjene predavalnice ljubosumni Bobi, ki je skoraj razbil vrata.

Priznam, vodenje Tribune sem dobil s statusom konsolidatorja. Bil je nehvaležno delo. Po štirih prepovedih je bilo treba stvar pomiriti in marsikaj obljubiti, če smo hoteli ohraniti list. Bil sem skoraj član dveh prejšnjih ekip, bili smo ena sama vesela družina. A zdaj se je vedelo, kdo ne bo v uredništvu, stvar je prevzela Socialistična zveza, kjer so sedeli mrkogledi ideologi iz partije, Dela, televizije, radia in drugod in so nam odobrili »koncept«. Uporabil sem vse izkušnje, ki sem jih prinesel z Radia Študent. Tam sem kot odgovorni urednik uredil program in ga – kar se je pač dalo – napravil informativnega. Nobenih večjih težav ni bilo in starci iz sveta za informiranje SZDL so mi verjeli. Nisem bil skrajnejš, prej pragmatik, večina od članov sveta za informiranje me je poznala že iz drugega delovanja. Poskušal sem za delo pri Tribuni najti ljudi, ki so bili brez črnih pik, a so bili ustvarjalni in sposobni sodelovanja. Pripeljali

smo fante iz srednje oblikovalske šole, ki so z otroško lahkoto napravili novo vizualno podobo, list je dobil nov »koncept« in poskusil »pokriti« dogajanje na univerzi in drugod. Seveda je bila to izdaja. Tribuna naj bi bila radikalna, prevpila naj bi vse, po svoje avantgardna. Zamerili smo se ideologom iz študentskega gibanja, »fotrom« kulturne scene in tudi Socialistični zvezi, ki je rekla: »Enaki so kot prej, samo pišejo tako, da ne pogruntamo takoj.« Bili smo korak stran od študentskega gibanja, ki je dobilo že zelo politično noto in je bil na obzorju že spopad in tudi razpad. Politične stranke pa me niso zanimale.

Študij in študentsko gibanje

Študiral sem novinarstvo. Večina kolegov s študija se je udinjala pri časopisih, agencijah, radiu in televiziji. Večina se je zaradi tega zapavziral in s svojim neznanjem okužila medije, in od 125 vpisanih v letu 1967 nas je v četrtem letniku ostalo pet, drugi pretežno niso naredili izpita pri Bredi Pogorelec. Mene je zanimalo svobodno pisanje. Ob literaturi seveda. Danes se mi to zdi naivno, ampak bila je dobra vaja. Zato pa je bilo na fakulteti vedno kaj polemiziranja. Zihelr mi je vedno rekel: »Vi pa vaš Šalamun!« Pri Šetincu so letele vedno primerjave Komunist-Tribuna. Novinarsko pisanje sem obvladal mimogrede, za to nisi potreboval veliko pameti, mene je vleklo drugam. Morali smo znati, kar so zahtevali profesorji, a zmanipulirati, da bi jim vse to verjel, me niso mogli. Vendar moji neštudijski interesi niso nikoli prevladali nad študijskimi. Vedel sem, zakaj sem v Ljubljani in da študentsko življenje mora biti pestro in kar se da svetovljansko, a študij je bil študij. In zato sem tudi bil tako vnet zagovornik priznavanja študija kot dela.

Najprej se mi je izstop zgodil ob demonstracijah za Kambodžo. Bil je res veličasten dogodek – tik pred svetovnim prvenstvom v košarki, mesto je bilo polno tujcev. Demonstracije so se začele v študentskem naselju z nekaj sto udeleženci, že pri Šumiju pa jih je bilo čez tisoč. Skozi Trg revolucije so se stekale v sprevod množice, tako da so morali izprazniti ulice in potem smo se na križišču pred Pošto, Namo, Emono in Slonom ustavili, posedli, nekje je zaplapolal plamen, ko so prižgali zastave ... V tistem trenutku me je obšlo nekaj tujega in sem si rekel: *V ta množični orgazem ne spadaš!* In nikoli več nisem šel na nobene demonstracije, ker sem se počutil po njih kot prelepljen z nekim blatom. Preziral

sem množico, ki je drla na ulice, da bi tam izkazala identiteto. Kako hitro se ta raznežena množica spremeni v drhal, smo videli takrat, ko so po zmagi (!) Jugoslavije v finalu prvenstva ljudje vdrli na cesto kot brezoblična masa, ki jo lahko ustavi samo nasilje. Namesto da bi plesali, prepevali in se veselili zmage.

Ni me bilo na demonstracijah za Aškerčevo. Delal sem. Ja, proti francoškemu ministrskemu predsedniku Jeanu Delmasu (who the hell is he!) sem šel demonstrirati in to zato, ker se mi je to zdel fin dogodek – ves sem bil pod vtisom Rubinovega Do it! In se ognil batinam. Vsaka čast milici v tistih časih. Najbrž je za njo stal tudi kdo od državnega vodstva, a morali so imeti dobre živce in morda so tudi malo držali z nami. Srh množičnih zborov jih je najbrž prevzel enako kot nas. Kot gledališče.

Na začetku sedemdesetih sem nekaj časa hodil s Christine, Američanko iz Zagreba, hčerko vodje seminarja v Saliju, Američana. Kot da bi kdo zabil klin v moje osebno življenje, me je zbolelo nekajurno zasliševanje (rekli so – pogovor) na sedežu SZDL na Komenski. Za Christine so vedeli le moji profesorji s fakultete in skoraj nihče več. Opozorilo.

Treba se je bilo posloviti tudi od literarnih kolegov in oditi po svoje. Slovo od njih je bilo že nekaj težje, toda kot pesnik si nikoli nisem predstavljal, da bom hodil v hordah. Pisateljska srenja je lahko pokvarljiva, kot skuta. Nepredvidljiva. Zame je bila del tiste radostne komune študentovstva in je bila ustvarjalno neizmerno spodbudna. A ko prebereš kakšnega res silnega pesnika, prenehaš govoriti isti jezik kot drugi. Razpoka za mano je bila le posledica mojih branj, ki so se vsipala z vseh strani. Raje sem potoval na margino, v Ljubljani je postalo zadušljivo in prenaseljeno. Spomnim se protokolarnega obiska štirih predstavnikov študentske kulture na Tribuni, med katerimi je bil tudi moj prvi tribunaški boter Marko Slodnjak, človek, ki je z mehko in prijaznostjo prisoten v vsem tem dogajanju. Napadli so članek kolegice iz uredništva, ki ni bil napisan z zadosti razumevanja. Kot svet starcev iz SZDL so bili. Razpoka. Razpoka.

Zelo mi je odprlo oči to, da sem bil tesno povezan z Zagrebom, z levičarsko skupino na Filozofski fakulteti, predvsem pa s pesniškimi prijatelji. Intelektualno ozadje tega gibanja je bilo veliko močnejše, kot ga je imela Ljubljana. Kakšen Rus, kakšen Urbančič, kakšen Debenjak ...Tudi nacionalistični val je bil tam veliko bolj izrazit – v Ljubljani se je skrival za posamičnimi simbolnimi gestami. Navdušilo me je govornišvo Hrvatov. Prevzelo me je, da je nekaj ljudi ohranilo

samostojnost v morju nacionalizma, partijskega konformizma in ravnodušnosti. Navdušil me je boj brez upanja zmage. Navdušili so me profesorji, s katerimi smo sedeli (vsaj dvakrat ali trikrat) na stopnicah pred Filozofsko fakulteto. Jaz sem njihove članke bral v Praxisu. In Beograd, kjer so slovenske študentske delegacije sprejemali kot gledališki nastop. Od tam sem prihajal obložen s knjigami in ploščami. In z neko iztreznitveno grenkobo.

Takrat so Bobi in njegovi pripravljali komuno in so vanjo povabili tudi mene. Zasedba bi bila zvezdniška, lokacija na Rudniku, na spisku je bila tudi Svetlana. Morda bi se moje življenje obrnilo popolnoma v drugo smer, če lastniki hiše ne bi zvedeli, da gre za skupino, ki ji omamne snovi niso tuje. Tako iz tega ni bilo nič. A vseeno, del gibanja so bile tudi komune, tacenska posebej. Sicer pa je študentsko gibanje sprožilo tudi prvo ekološko gibanje v Sloveniji – na Tribuni so natisnili imenitne rjavo-črne letake-plakate z mrtvimi ribami in podobnim.

Brez feminizma pa tako ali tako nismo mogli. V samem jedru gibanja je bil krog deklet (Goranka Kreačič, Majda Kohek, Monika Žagar, Ilonka Kranjc, Barbara Levstik, Kamila Volčanšek (in ...), ki so se odločno zavzemale za ženske pravice že s tem, da so bile take, kot so bile. Oblačenje so prignale do upora, estetiko do zastave. Bojevite kot Rosa Luxemburg. Lahko bi rekel, da se je vse, kar je v naslednjem stoletju razburjalo Slovenijo, rodilo v okviru študentskega gibanja. Vključno z neumnostjo. A čas se je gibanju iztekal. Treba je bilo diplomirati in se ozreti za kakšno službo.

Sestop

Sestop iz študentskega gibanja na tla življenja je bil najbolj trd, ko sem prišel v službo na FSPN. Tja sem prišel v času, ko so začeli preganjati tiste štiri profesorje. Fakulteta je bila kakor klavnica perutnine. Od oktobra do maja smo skoraj tedensko sedeli na partijskih sejah in se diferencirali. V teh kolesjih sem se znašel naenkrat tudi jaz zaradi zadnjega uvodnika v Tribuni, ki je bil naslovljen »Berite vsi!« Intervencija zoper mene ni prišla od partije, ampak od univerzitetnih vrhov, ki so samo izkoristili razdraženost partije in so hoteli velikemu vozu obračuna dodati še svojega majhnega z Marjanom Pungartnikom. Priložiti svoje senilno polence h grmadi. Moj šef je bil takrat France Vreg, ki je kdo ve zakaj mislil, da se mora z malim procesom zoper mene odkupiti tem vrhovom, posebej

pa še Adolfu Bibiču in Stanetu Krajncu, ki sta vodila partijske kampanje na FSPN. Kolegi s katedre so mi na obrednih srečanjih katedre šraufali prste in zahtevali spokoritev. Sklep teh bedastih seans je bil epohalen – da znam preveč marksizma, da bi mi lahko prišli do živega. Tako je zapisal Pavle Zrimšek. Kakšen kompliment!

S sabo sem na fakulteto prinesel duha tega gibanja. A univerza se je študentov bala, neprestano so delali stvari, ki jih ni marala. Recimo – solidarižirali so se z Ulrike Meinhoff. Strašno. Takoj so posumili, da sem za tem jaz. Univerza je hotela biti konservativna trdnjava znanja iz programov. Vreg je skoraj znorel, ko sem mu predstavil svoje nekoliko preveč gillijevske poglede na študij – da smo študentje in profesorji partnerji v študijskih programih. Da ni hierarhije. Včasih mi je očital, da se družim s študenti, drugič mi je rekel, da se ne družim s študenti.

Vreg mi je na koncu zagrozil, da mi bo odtegnil podporo, če se ne pokorim, pa sem dal odpoved, tudi zaradi tega, ker se mi je upiralo preganjanje kogarkoli zaradi njegovih nazorov in predvsem dela, in sem odšel v svobodo med koroške gozdove. Zaprl sem vrata za akademsko kariero.

Tako se je izkazalo za resnično tisto, kar je rekel Jerry Rubin: »Če dregneš profesorja, najdeš v njem prasca.« V pomenu – najdeš v njem »pig« – policaja. Jasno – v letih od 68. naprej so avtoritete učiteljev/profesorjev tako zbledele, da jih je branila samo še hierarhija, ta pa je bila politična in za njo sta stala skupaj partija in kler, avtoritarnost in nazadnjaštvo z roko v roki.

Pravzaprav nisem imel po izstopu veliko možnosti. Udeležba v dogajanju od 68. do 72. leta me je označila in blokirala, službe zame ni bilo, saj so si tudi koroški partijski biki pošteno zapomnili moj besednjak iz Tribune. Pripravljaj sem se, da grem v Nemčijo ali v Anglijo. Šele po nekem naključju (in morda niti ne tako po naključju) sem prišel v popolnoma iracionalni Maribor.

Posledice

Zanimivo je bilo, kako sta se univerza in partija postavili na nasprotno stran študentskega gibanja. Bili sta naravni zaveznici. Nista si želeli nobenih sprememb. A takšna je bila takrat vsa Slovenija. Iz province so prihajali sovražni glasovi proti študentom.

Edina stvar, ki me res veže na življenje v študentskih letih in doživljanja v njem, je tisti del knjižnice, ki sem si ga ustvaril takrat in ki me še danes inspirira. Eden od avtorjev v njej je Walter Benjamin. Ta mi je pokazal že zdavnaj pred Talmudom, kam pravzaprav spadam in zakaj tja spadam. Najbrž do tega nikoli ne bi prišel, če ne bi šel skozi gibanje, v katerem se je bilo mogoče razlikovati, biti svoj, ravnati po svoje, živeti svobodno. Morda me veže emocionalno na ta čas tudi plošča *Elephant's Memory*, na kateri prepeva Abby Hoffman skupaj z Yoko Ono in Lennonom (in še nekaterimi drugimi). Tam je skladba *Power Boogie*, ki si jo odvrtilim vsakič, ko je na obzorju konec sveta.

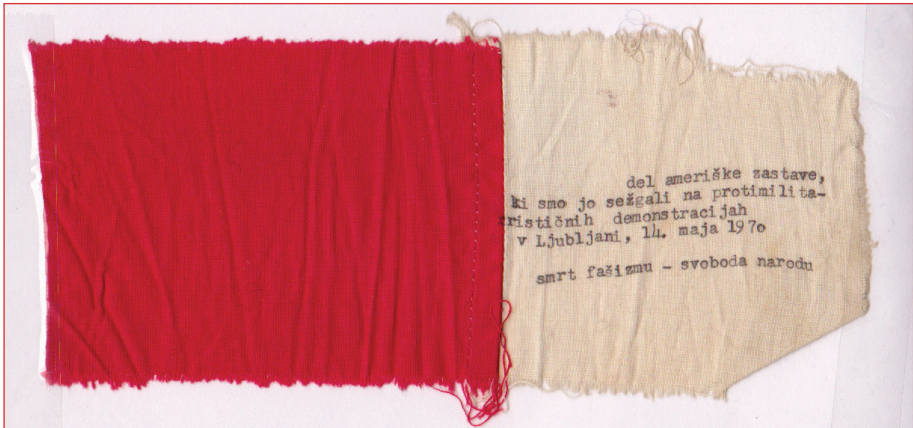
Ne morem reči, da so mi drugi protagonisti gibanja (sam se skoraj ne morem šteti mednje) danes blizu. Potem ko sem pobegnil z vroče pločevine razrednih obračunov na fakulteti, sem se zatekel v literaturo. Se osamil. Nisem hotel imeti nič z el-es-dejevstvom, ki je pognalo kot pusto nadomestilo za pamet, demokracijo, življenje in veselje (ne delam velike razlike med el-es-de in el-de-es – ker je vse skupaj bad trip). In tudi vse tisto drugo me ni veselilo.

Bili smo prva generacija poveljnega kmetstva, ki je spreminjala svoj socialni položaj in je prehajalo v nekaj drugega, povečini v delavstvo. S sabo je prinesla največji mogoči ustvarjalni potencial, ki ga prinaša taka sprememba socialnega položaja in ki bi ga lahko podelila z vsemi drugimi sloji. Ne vem, kaj so moji kolegi na univerzi brali v Gramsciju, v glavnem so gnjavili z marksizmom, a tega zagotovo niso niti prebrali in jih ni inspiriral v sociologiji, ko govori o ustvarjalnem potencialu socialnih prehodov. A ta ustvarjalni potencial so potem tako ali tako v celoti zafračkali.

In vendar je razpršenost in nedorečenost interesov študentskega gibanja simptomatična. Zunaj univerze je divjalo samoupravljanje kot participativni proces. Partija je bila v teh videnjih pred nami. Mi smo si izbojevali študentske prodekane in prorektorja. Za nekaj časa tudi priznavanje študentskega delovnega statusa, dokler niso prišli divji Slovenci in to ukini. Je to prineslo neko novo življenje na univerzo? Ne. Zgradili smo nekaj inštitucij, predvsem kulturnih, ki pa univerzi niso zagotovile avtonomije, nasprotno, utopile so se v nekem splošnem kulturnem okolju. K vragu občanska gibanja na univerzi, geji in to. Na univerzi bi vsak človek moral vedeti, da so ljudje takšni in drugačni in jih je treba vse spoštovati. To je bil cilj našega gibanja. Naj se naučijo tega tudi drugi, če hočejo živeti v novem času. Ne bomo se ukvarjali s provincialnimi strašili.

Bistveno se je vsaj meni zdelo, da se vnese v študij novega duha, ki bo opravičil štiriletno bivanje v univerzitetnem okolju.

Ob zrušenju države in nastanku Slovenije kot uradniške države smo imeli menda 5,5 % visokošolsko izobraženih ljudi. Z odhodom vojske je ta odstotek padel na 4,5 %. Za sodobne razmere je to daleč pod ravniyo evropskih dežel, tako rekoč na meji debilnosti. V bistvu je študentsko gibanje konzerviralo preživelo obliko univerze za dvajset let.

Del ameriške zastave, ki so jo sežgali na protimilitarističnih demonstracijah v Ljubljani. Pravični datum demonstracij je 15. maj 1970. Foto: iz zbirke fotografij Marjana Pungartnika.

Zaključek

Študentsko gibanje je bilo le površina socialnega potresa, ki je z *rough strife*, če lahko uporabim Marwellovo frazo, pometel s starimi sentimentami in vnesel vsaj v del študentske generacije drugo videnje življenja. In ko že govorim o potresu, se sama po sebi vsiljuje primerjava s potresom, ki smo ga doživeli mi in Furlanija. Furlanija je iz tega izgradila najbolj razvito regijo v Evropi. Kaj smo napravili mi? Rebra potresa so se kazala še štirideset let po tem. Tudi socialni potres, ki se je kazal skozi študentsko gibanje, za Slovenijo ni pomenil veliko. Za kaj takšnega mora premoči vladajoči sloj ljubezen do ljudstva, ne do domovine in lastne imovine (kar je eno in isto). Danes gledam na to dogajanje z vidika, da je šlo za svojevrsten sinkretizem, v katerem lahko najdemo začetek številna

občanska gibanja – od ekologije do ženskih in duhovnih gibanj in vsega, kar se bo šele zgodilo. Ta politalent pa je značilnost duha, ki se osvobodi avtoritete in avtoritarnosti. Iz tega izhaja določena brezsmernost, ki onemogoča, da bi se ta val socialne, emotivne, duhovne, kreativne energije instrumentaliziral. Študentsko gibanje je bilo zasevek sodobnih skupnosti, ljudstev (v smislu *Woodstock nation*), ki bi se lahko danes ponovile na množični ravni. In bila bi svoboda in bogato, produktivno življenje. V Sloveniji tega niso cenili, ker je bila vladajoča miselnost miselnost velikih uradov. Prevladala je država.